

SVENSKT
GUDS-
TJÄNST-
LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 4 / ÅRGÅNG 26 / DEC. 1951

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur:</i> Knut Peters in memoriam	1
<i>Cnattingius, Bengt:</i> L. I. Wahlman som kyrkobyggare	99
<i>Edlund, Lars:</i> Rikskyrkosångshögtiden i Uppsala	5
<i>Helander, Sven:</i> Gudstjänstlivet i Svenska Kyrkan	30
<i>Holte, Ragnar:</i> Lectionarium för daglig bibelläsning	33
<i>Johansson, Hilding:</i> Svenska litanior från medeltiden	43
<i>Kilström, Bengt I.:</i> Kalkens tillbehör	11
Kyrkosångens Vänner	23, 61
Laurentius Petri Sällskapet	22, 59, 94, 126
Meddelanden	30
<i>Lindhagen, Lars:</i> Sveriges allmänna Organist- och Kantors- förenings 50-års jubileum	97
<i>Lindqvist David:</i> Ritual och böner	109
<i>Redin, Jan:</i> Mortorps handbok och mässbok 1548	72
<i>Segelberg, Eric:</i> Liturgiska reformer och förnyelsestävanden inom Greklands ortodoxa kyrka	116
<i>Stenberg, Ragnar:</i> Kyrklig skrud och prydnad 1950	13
<i>Stolt, Bengt:</i> En liturgisk färgkanon från 1700-talets början ...	8
— » — Korstecknet i svenskt gudstjänstliv	84

<i>Wahlström, Bengt</i> : Änglappsalmerna i den swedbergska psalm- boken	16
— » — Ett bidrag till den adliga psalmdiktningen historia ...	38
— » — Hymnologica Petersiana	65
— » — Christina Juliana Oxenstiernas andliga visa	66
— » — Ett bidrag till dialogpsalmens historia	102
<i>Ahlén, Waldemar</i> , Svensk orgelkonst under 1950	61
Recensioner	29, 51, 91, 120

SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV
ORGAN FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET

UNDER MEDVERKAN AV
INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING
SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV
KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr rnm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller: Kyrkoadjunkt **Lars Lindhagen**, Danderyd: Sveriges allmänna organist- och katorsförenings 50-årsjubileum. — Intendent **B. Cnattingius**, Linköping: L. I. Wahlman som kyrkobyggare. — Pator **Bengt Wahlström**, Frösökog: Ett bidrag till dialogpsalmens historia. — Domprost **D. Lindqvist**: Ritual och böner. — Pastor **Eric Segelberg**, Uppsala: Liturgiska reformer och förnyelsestrånaden inom Geklands ortodoxa kyrka. — Recensioner. — Laurentius Petri Sällskapet 1941—1951. — Anmälan.

Skånska Centraltryckeriet, Lund

Grönegatan 14 - Tel. 102 75

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

*Tillverkar piporglar,
som utmärka sig för största hållbarhet
samt god »orgelmässig» ton.
Mångårig erfarenhet.*

**ORGELBYGGARE
GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRS GATA 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

Köhler's
KLICHERÉER

ST. NYG. 54 • T 10842 • 16734 • MALMÖ

Sveriges allmänna organist- och kantorsförenings 50-årsjubileum.

Det gångna halvsekle har verkligen inneburit åtskilligt på det kyrkomusikaliska området i vårt land. Få perioder ha väl visat en så sjudande utveckling. Det var därför mer än vanligt motiverat, att Sveriges allmänna organist- och kantorsförening begick sitt 50-årsjubileum under särskilt högtidliga former i Stockholm 26—28 oktober. Dessutom är det verkligen i vår på ljuspunkter så pass fattiga tid upplyftande med litet pompa!

Redan vid inledningsgudstjänsten i Storkyrkan på fredagen märktes detta. Man hade förvärvat Ärkebiskopen som predikant, och David Wikander bidrog med en nykomponerad »Missa brevis in festis solemnibus» för kör a cappella. Ärkebiskopen talade om de mångahanda nådegåvorna med utgångspunkt från 1 Kor. 12:4f. Han pekade särskilt på det förhållandet, att i vår sekulariserade tid många människor i musik i allmänhet helt enkelt har ett religionssurrogat, och att musica sacra här har den stora och viktiga uppgiften att visa vägen till de kristna livskällorna samt att kyrkomusiken har en förkunnande förmåga som ofta når vidare och in i andra sammanhang än det predikade Ordet. Wikanders Missa brevis är helt byggd på de gammalkyrkliga melodierna — icke såsom temata utan såsom byggnadsmaterial, om man så får säga. Melodien liksom sugts igenom hela satsens alla stämmor som ett ständigt flöde, utan hämmande moderna taktstreck, med den självklarhet som är all äkta konstns märke.

På middagen var det orgelkonsert i Oscar. Då Alf Linder var sjuk, utförde i stället Ingemar Gabrielsson ett program med gammalt och modernt i lagom blandning. Bachs underbara Preludium och fuga i h-moll inledde. Om det berodde på nervositet inför det säregot kvalificerade auditoriet av kyrkomusiker eller på något annat, man hade nog önskat större både klanglig och rytmisk balans, särskilt i Preludiet. Övertonrikedomen, den klassiska orgeltypens styrka, blev nästan pinande. Men det tog sig. Två koralförspel av alla orgelmästares mästars klingade vackert, likaså Adagio ur Sonat nr III av Paul Hindemith. Däremot måste jag

tillstå, att Micheelsens Orgelkonsert a-moll, inte kunde ge ifrån sig mycket åt mig, men det kanske beror på en lekmands alltför gammalmodiga öron!

Högtidssammankomsten hölls på kvällen i K. Musikaliska Akademiens stora sal. Det var symboliskt att den inleddes med Bachs motett »Singet dem Herrn ein neues Lied». Det övermåttan härliga, geniala verket klingade underbart med Musikhögskolans friska kör som tonande förklädnad. I sitt hälsningstal berörde ordföranden David Ahlén de femtio årens betydelse, andligt, musikaliskt och ekonomiskt för kyrkomusikerna. Han vände sig med ett särskilt tack till statsrådet Nils Quensel som jämte Ärkebiskopen och Biskoparna Aulén och Björkquist var närvarande, för hans insatser när det gällde kantorsfrågans lösning. Professor Carl-Allan Moberg höll ett fascinerande föredrag med grammofonillustrationer om »Motetten genom tiderna», där vi fingo följa utvecklingen från den primitiva kvint- och sextparallellismen fram över Palestrina till 1600-talets inbrytande monodi. Hälsningar framburos av grannländernas representanter, resp. nationalsånger sjöngos, det blev kallelse av hedersledamöter, där man i synnerhet glädde sig åt att Biskopen av Strängnäs fick ett sådant offentligt erkännande, och högtiden slöt med sv. ps. 600:6—7.

Lördagen inleddes med Morgonbön i Adolf Fredrik. Folke Brundin visade här ånyo, vilken ambitiös och duktig körledare han är. Rosenbergs storstilade men mycket svåra kör: »Herre, jag vill tacka dig bland folken» fick ett utmärkt utförande, och sedan kom kören ned och satte sig i korbänkarna för att leda menighetens sjungna morgonbön enligt handboken och mässboken del II.

St Jacob var på middagen mera välbesatt än väl någonsin förr vid lördagsorgelsmusiken. Men så var den också i sanning värt att lyssna på. Waldemar Ahlén spelade på sin härliga orgel — för vilken härlig syntes av franskt och barockt är inte den orgelklangen! — Buxtehude Toccata i F, Bach Fantasia och fuga g-moll, Hugo Melin Partita över »Jag vet på vem jag tror» och Reger Passacaglia d-moll. Med den klarhet i spelet som jag vid sidan av hans övriga nådegåvor som orgelspelare ändå tror är den största genomfördes detta förnämliga program. Hur klingade inte Bachs monumentala skapelse! Man gick därifrån lögad och förnyad i själen.

Högtidskonserten i Engelbrekt på lördagskvällen hade samlat en fulltalig församling. Det var bara svensk kyrkomusik. Ro-

man kom först till tals, ren och frisk som alltid, i 100:de psalmen. Så följde moderniteter, Wikander, Gottfrid Berg, Thyrestam och Söderholm. Utan att förringa de andra tror jag att Thyrestams »Gläd dig, du Kristi brud» fick min kärlek jämte Söderholms »Ande som utgår av Fadern», den förra sjungen av Adolf Fredrik under Brundin den senare av Hedvig Eleonora under tonsättaren själv. Den krönande avslutningen blev Otto Olssons Te Deum med stor orkester och orgel. Min lille tioårige pojke frös av förtjusning när trumpeterna smattrade till Herrens ära, och det gjorde jag med, i »Miserere» kom den där obeskrivliga förtätade stämningen av en i toner bedjande Kyrka.

Ja, det var ett minnesvärt jubileum. Sveriges allmänna organist- och kantorsförening är att lyckönska — och måtte välsignelse följa dess strävanden att fortsätta förverkligandet av den syn på kyrkomusikerns gärning som här på ett sådant fint och förnämligt sätt fick komma fram.

L. Lindhagen.

L. I. Wahlman som kyrkobyggare.

När Lars Israel Wahlman fyllde 75 år för sju år sedan, fick man ett osökt tillfälle att erinra sig hans verksamhet som arkitekt, framför allt som kyrkobyggare, och vad denna verksamhet betytt. Eftersom han utan gensägelse varit vårt lands flitigaste och skickligaste kyrkoarkitekt i senare tid, är det anledning påminna om denna insats helst som det nu föreligger en utomordentligt vacker och innehållsrik bok, som skildrar hans verksamhet. Efter en inledande presentation av arkitekt Bengt Romare följer en vidlyftig illustrationsavdelning, som ger en utomordentligt levande bild av konstnären samtidigt som urvalet av bilder på pricken ger det karakteristiska av arkitekturmonumenten och detaljerna.

Här undantar vi i skildringen Wahlmans verksamhet som hus-

Verk av L. I. Wahlman. Skisser, ritningar och fotografier med en inledande essay av Bengt Romare utg. av Svenska Arkitekters Riksförbund under red. av Sven Ivar Lind, Bengt Romare och Nils Sterner. Sthlm AB Tidskr. Byggmästaren 1950.

byggare och begränsar oss till hans kyrkor. Hans stil var färdigbildad i början av 1900-talet, och 1906 stod han redo att bygga Engelbrektskyrkan. Man måste erinra sig samtida svensk kyrkobyggnadskonst för att förstå det nya och djupa greppet båda på gestaltningen av kyrkorummet ur liturgisk synpunkt och på arkitekturens allmänna drag. Bara i huvudstaden byggdes alltjämt vid denna tid i förfalskad medeltidsstil Johannes, Gustav Adolfs, Oscars, Sofia och Gustav Vasa kyrkor, de fyra förstnämnda i gotik, den sistnämnda i pseudobarock. Engelbrektskyrkans arkitektur är renad från stilimitationer, men där finns naturligtvis reminiscenser av bysantinsk byggnadskonst, med vilken en nordisk tyngd framträder och dominerar i materialet. Egentligen är byggnadstanken här något osäker. Det verkar som om arkitekten har för mycket att ge så att formspråket blir för rikt. Ett tidigt utkast till interiören visar en egendomlig blandning av bysantinsk stil och jugend. Ett väsentligt drag är betoningen av det konstruktiva — man har en känsla av att formernas språk utformats, kanske rent av inspirerats av djärva och intressanta konstruktioner. Interiören med sitt fina material skulle ha varit ännu finare om de målade dekorationerna begränsats och fått en mera kongenial framställare.

Säkert har det funnits mycket få arkitekter i Sverige, som mera ingående spekulerat över det nutida protestantiska gudstjänstummets utformning. Hans eget program till Engelbrektskyrkan är vackert — kanske för våra öron väl ordrikt och klingande. Ett föredrag i detta ämne höll han 1920. Trettio år senare borde det kunna upprepas med samma stora aktuella betydelse. Huvudtankarna i föredraget är i korthet följande. Kor och långhuset skall samlas i en helhet. Huvudskeppet bör ges så stora mått som möjligt. Höjden ger intryck av kraft, klarhet och lyftning, stor höjd bör föredragas framför dekor. Den framskapar en finare ljusföring. Längddimensionen väcker längtan. Bredd förenar präst och församling och ger rummet styrka men får inte överdrivas. Flera skepp bör föredragas. Stora mått kommer oss att mista självsäkerheten »och göra rummet mottagligt för nya och höga impulser». Koret skall stegra verkan från skeppet men vara öppet, dock samtidigt »något av Österlandet som urkälla, av symbolik och legend». Wahlman vill också införa »landskapslinjerna», varmed han menar ett slags lokal anknytning. Ljuset är ett av byggnadens viktigaste element. Ljuskällorna skall inte ses, ty då ge de ej »det spelande sjungande ljuset i valv och på väggar.» Vanligt

är felet med för starkt ljus. Rörande glasmålning röjer Wahlman tveksamhet — och sannerligen med rätta. Det överensstämmer väl med hans inriktning mot pseudogotiken. Glasmålning, säger han, »skall sparas till utsökta platser och för benådade konstnärer». Det skulle vara intressant att veta i vilken grad Nathan Söderblom inverkat på dessa tankar.

Med Engelbrektskyrkan, som fullbordades 1914, framstod Wahlman som nydanare i vår kyrkobyggnadskonst. Nu följde flera större uppdrag, av vilka ny kyrka i Eskilstuna, Finspång och Bjuråker inte blev utförda, medan förslagen till Margaretakyrkan i Oslo, Östersund och i Nynäshamn uppfördes. Kyrkorna i Östersund och Oslo visa hur hans formspråk blivit renare och samtidigt känsligare för helhetsverkan.

Hans huvudverk efter Engelbrektskyrkan blev kyrkan i *Sandviken* (1912—31). Tornet är placerat i öster över koret liksom i Tranås nya kyrka. Planen visar en bred treskeppig kropp med rektangulärt kor. Säkerligen är interiören Wahlmans mest helgjutna och vackra. Ungefär samtidigt fullbordades kyrkan i *Tranås* och Ansgarskapellet på Björkö. Den förra har samma enkla självklarhet som Sandvikens kyrka. Koret är här runt och krönes av ett runt torn. Korets form skulle ha gjort akustiken omöjlig om inte altartavlan tillkommit. Det är också dess enda funktion, tyvärr. *Björkökapellet* blev rätt omtvistat, men äger stora arkitektoniska förtjänster. Från skisser i medeltidspastischerande stil skapar han i ett originellt grepp en slags ljudrum, en stor tribun för friluftsgudstjänster och samtidigt ett slags minnestempel.

När Wahlman skulle utforma ett katolskt gudstjänstrum ställdes hans förmåga på ett hårt prov. Skulle han kunna variera sitt protestantiska byggnadsideal? Såvitt jag förstår har han icke gjort det i den katolska kyrkan i *Norrköping*. Koret har samma öppenhet och bänkkvarteren samma evangeliska och skrymmande fasthet. Sidoaltarena äro skickligt underordnade. Det är ett vackert rum, men knappast katolskt i sin utformning. En ny sida av hans konst spåras i förslaget till svensk kyrka i *New York*. Här utnyttjar han sin ungdoms kunskaper i engelsk gotik och skapar en mycket rik interiör. Kyrkan blev aldrig byggd.

Dessa korta antydningar ge inte någon föreställning om hur ytterst noga studerad varje ny kyrka var innan byggnadsarbetet fick börja. Wahlman var född konstruktör, och några praktiska detaljer lämnades aldrig åt slumpen. Inga detaljer glömdes heller,

ty Wahlman fordrade, att minsta småsak från stolar, armatur till klockorna skulle ritas av honom.. Hans genomtänkta och för sin uppgift så ytterst väl studerade arbeten inledde en ny tid för kyrkobyggnadskonsten i Sverige. Från honom kunde en ny sakralarkitektur utgå, och i viss utsträckning har detta redan skett.

Bengt Cnattingius.

Ett bidrag till dialogpsalmens historia.

Den tyska psalmhistoriska forskningen har icke till fullo beaktat det förhållandet, att det finnes ett stort antal tyska psalmer, skrivna under stormaktstiden av tyskar bosatta i Sverige. Det kan synas underligt, att det i svenska psalmböcker intogs psalmer, som voro översatta från tyska kyrkovisor, vilka voro alldeles okända för dåtidens utgivare av rikstyska psalmböcker. Dessa psalmer blevo således aldrig införlivade med den rikstyska psalmtraditionen. Man söker därför förgäves i den tyska hymnologiska litteraturen efter psalmer sådana som »Schönstes Kindlein sey willkommen» och »Ach Herr Jesu, das ist Pein». (B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh. Uppsala 1951, sid. 145 not 8). Joh. Gerdes' »Jesus ist mein heil und leben» och de anonyma »Jesu meiner Seelen Ruh» och »Jesus meine Lust und Wonne» torde även tillhöra de inom rikstyskt område okända psalmerna. (a. a., sid. 145 not 1).

Till de av den tyska forskningen icke uppmärksammade psalmerna på svenskt område hör en ur flera synpunkter mycket intressant psalm, som med all sannolikhet är författad av den på sin tid livligt omdiskuterade tyske prästen i Stockholm Joh. Jac. Leibnitz. (Leibnitz se E. Linderholm, Sven Rosén, Akad. avh. Uppsala 1911, sid. 89. Wahlström, a. a., sid. 208). Psalmerna, som är försedd med titeln »Kreutz Kelch der Frommen», kan sjungas på samma melodi som »Meinen Jesum lass ich nicht». (Uppsala universitetsbibliotek: T 201). Den är uppställd som en dialog mellan Jesus och själen, där själen i sin nöd anropar Frälsaren. »Jesu, meiner Seelen Lust / Blicke auf die bange Brust / Wass für Jammer, wass für Schmertzten / Dringen sich zu meinem

Hertzen/ Blicke auf die bange Brust/Jesu, meiner Seelen Lust»
(v. 1).

Den förtvivilade själens rop besvaras av Jesus, som tröstar den ropande med att hänvisa till det faktum, att själen är utvald genom Jesu kärlek. Själen låter sig dock ej tröstas. All kraft är förgången. Det är fråga om den svåra andliga anfäktelsen, som icke så snart giver vika. (Chr. Scriver, Seelen-Schatz, IV, Leipzig 1708, sid. 382, 384, 398 och 400). Dialogpsalmen står dramat nära, och diktaren försmår ej att låta själen med en viss teatralisk affekt tillropa Jesus: »Siehe wie ich bin verblichen» (v. 3). Den kraft, som själen saknar, finnes i rikt mått hos Kristus. Han har den nya kraft, som skapar nya krafter. Den kraften kommer från hans öppna sår ur vilka blodsafte sprutar fram. Själen förnimmer, hur den kan tillgodogöra sig dessa krafter och brister ut i jubel (v. 4—5).

Botstämningen byts i lovsång, och för att själen skall kunna prisa sin Förlossare måste den nya sången till. »Ich will dichten neue Lieder». Det är en sång, som onekligen är släkt med den nya sång, som omtalas i Uppenbarelseboken (5:9 och 14:3). Jesus dämpar den hastigt uppflyttande hänförelsen och talar sakta och innerligt till själen om nödvändigheten av att vara stilla — stilla för korsets skull men stark i hoppet. Själen, som begynte dialogen, avslutar den med en enkel och vacker bön till Jesus: »Jesu, stille seyn, will ich gern/ Gib nur dass ich es erlern» (v. 7).

Närmast till hands ligger det att jämföra Leibnitz' korskalkpsalm med Vultejus' »Ach, hwad skal iag doch begynna». Denna psalm upptogs som nr. 279 i den swedbergska psalmboken efter några smärre förändringar. Arrhenius har även bearbetat psalmen först i Psalme-prof 1689 och sedan ytterligare i 1691 års Psalme-profwer. (a. a., sid. 55 not 5). Vultejus' dialogpsalm övertogs av rikspsalmboken 1695 (nr. 244). I den wallinska psalmboken omändrades psalmen, så att dialogen helt utplånades (nr. 177).

Syndaren klagar över hur synden kväljer honom, och Jesus söker att trösta den bedrövade genom att hänvisa till den hugnad och tröst, som finnes hos Frälsaren. Undan för undan avvisar Jesus alla de tvivel, som syndaren anför. Psalmens innehåll kan bäst sammanfattas med syndarens bön om hjälp; »Om tu twiikan ey förtager/ Faller iag aff syndzens nöd/ Wist i then ewiga

dödh» (v. 7) och Jesu svar på denna bön: »Låt icke tin swaga troo / Göra tigh så stoor oroo / Jagh wil tigh med nådh betäckia / Och föröka troon i tigh» (v. 8).

Leibnitz' och Vultejus' psalmer ha ungefär lika disposition och innehåll. Den förstnämnda tager dock upp problemet om själens tvivel om sin salighet ur mera allmänt principiell synpunkt, under det att den senare mer sysslar med detaljer rörande detta problem. Vultejus' psalm har även genomgående en starkare karaktär av bönepsalm. Den saknar den leibnitzska kyrkovisans allitteration och suggestiva upprepning av de olika strofernas huvudord. I gengäld giver den genom sin enkla komposition intryck av en både kärvare och liksom mer hållbar gudsförtröstan.

Att låta psalmen få form av en dialog förekommer då och då under 1600-talet men är icke särskilt vanligt. En del goda exempel äro dock värda att beaktas i samband med Leibnitz' »Jesu, meiner Seelen Lust». Många dialogpsalmer ha som huvudpersoner Jesus och själen eller Jesus och syndaren. En sådan typisk kyrkovisa är »Ach weh mir armen Sünder», som är författad av den okände Daniel Rumpius. Psalmen ingår som nr. 72 i sjunde delen av »Musae Sioniae Michaelis Praetorij, vilken trycktes 1609 i Wolffenbüttel.

»Ach weh mir armen Sünder» är en typisk »Busslied». Botgörarstämningen var ju också något karaktäristiskt för Leibnitz' och Vultejus' dialogpsalmer. Rumpius' syndare vet icke, hur han skall handla. Han har varken rast eller ro. Det enda, som står fast, är, att han förtörnat Herren. Han vill gärna komma till honom, men det är svårt att nå fram. Liksom i de flesta dialogpsalmerna är den själavårdande avsikten klar. Jesus söker intala den bävande själen mod. Den syndare, som gör sin uppriktiga be-kännelse, behöver icke frukta för att komma inför Frälsaren. Det är därför som Rumpius låter Jesus fråga den tillintetgjorde syndaren, varför han är så skygg och rädd. Jesus är den som med rätta kallas »gnedig Herr» (v. 2). Han har älskat syndaren med sin stora kärlek och liksom omfamnat honom. För att syndaren skall tro detta, tillönskar Jesus honom frid och förklarar honom vara i Guds frid. Detta kan dock icke syndaren fatta utan framhärdar liksom den förtvivlade själen i Leibnitz' psalm med sin ångest inför domen och Guds vrede. Det tillhör liksom schemat i dialogpsalmen, att själen omöjligen kan fatta, att frälsningen är så nära. Det är därför fullt i överensstämmelse med

detta schema, när syndaren säger: »Ich muss gar sehr erschrecken / Wenn ich an ihn gedenck» (v. 3).

Först sedan Jesus allvarligt uppmanat syndaren att icke springa ifrån sin frälsning utan att besinna, att hos Jesus finnes nåd, och åter en gång betonat, att han är en nådig Gud, förstår själen, att han hos honom har evigt liv och blivit löst från all nöd. Innan detta har gått upp för den anfäktade, har dock Jesus varit tvungen att hålla en predikan om hur han förvärvat denne genom sin död. »Ich bin für dich gestorben / Vergessen hab mein Blut» (v. 5). Leibnitz låter Jesus säga till den förkrossade: »Siehe meiner Wunden ritzen» (v. 4). På samma sätt begagnar Rumpius sig av dialogens möjligheter till livfullhet, och lägger i Jesu mun tillropet »Sih meine Füß und Hende / Sih meine Strimen all» (v. 5). Då ser själen såren, och då tror syndaren Jesu ord. Det är den tvivlande Tomas, som bekänner.

Ett likartat motiv som i de ovannämnda psalmerna möter i hovpredikanten och prelaten Johann Valentin Andreäs »Das langweilige Creutz oder Gespräch zwischen einer betrübten Seel und Christo». Psalmen, som börjar »Wie lang, o Gott, wehrt doch mein Creutz», återfinnes som nr. 18 i fjärde delen av Johann Stadens »Hauss-Music», vilken trycktes i Nürnberg 1628 av Johann Friderich Sartorius.

Även här klagar själen över att bördan är för tung, och att sorgerna aldrig vill taga slut. »Mein Schmertz ist alle Morgen new» (v. 1). Kristus är som i de ovan nämnda psalmerna tröstaren, som uppmuntrar och beder den sorgsne att räta på huvudet, ty Jesus står vid hans sida (v. 2). Det är som svar på detta, som själen formår den sköna böneversen: »Sich, lieber Herr, bist du so nah / Wie, dass ich dich nicht finde / Ein Leid ist übers ander da / Dein Liecht auch anzünde / Dass ich seh, wer mein Retter sey / Der mich so schweren Lasts befrey / O Helffer, beut dein Hände» (v. 3). Det är intressant att se, hur vissa uttryck nästan ordagrant går igen i de olika dialogpsalmerna. I Andreäs psalm säger själen: »All Safft und Krafft zu letzt aussgeht» (v. 5), och Kristus svarar: »Ach nicht, mein Kind, mein Krafft ist hie» (v. 6). Hos Leibnitz heter det på samma sätt. Själens klagor: »Jesu hier ist keine Krafft / Es entgeheth Krafft und Safft» (v. 3), och Jesus svarar: »Seele hier ist neue Krafft» (v. 4).

Det själavårdande draget framträder mycket klart och tydligt i David Spaisers båda dialoger, där dock samtalet föres mellan

syndaren och Gud Fader. Spaisers psalmer, »O Gott, ich theue dirs klagen» och »Ich komm zu dir, o Vatter mein», återfinnas i samma psalmbok nämligen »Vier und zwaintzig geystliche Lieder», tryckt 1609, sid. 18 resp. 22. Dialogen är här stundom utformad som en kort och snabb replikväxling. Så är t.ex. förhållandet i andra strofen av »Ich komm zu dir, o Vatter mein». Fadern: »Lass es dir aber ein ernst seyn». Syndaren: »Freylich, du liebet Vatter mein.»

Själavårdande är även den anonyma »Ach, wie soll mir geschehen», som trycktes i den genom Johannes Deucerus i Altenburg 1613 utgivna »Hauss Gesängelein oder geistliche Lieder auff alle Tage in der Wochen» (sid. 31). Som förläggare fungerade leipzigerbokhandlaren Henning Grossen d.ä. Motivet är dock här ett delvis annat. Den sjuke och Kristus samtala här om sjukdomen och om det förestående uppbrottet från världen med allt vad den har att bjuda på: »Weib, Kind, Ehr, Gut und Gelt» (v. 1). Den sjuke bekänner sin synd och beder om hjälp: »Mein Gott, dein Hülf mir sende / Weil ich ja sterben muss / Das sich vor meinem Ende / Mich bekehre und theue Buss / Vergib die Sünde mein / Dass mein Gewissen wird rein / Bescher mir ein selige Stunde / Lass mich sanfft schlaffen ein» (v. 5). Kristus svarar liksom i de föregående dialogpsalmerna med att hänvisa till sin frälsargärning, vilken beseglades med hans röda blod, som räddar från evig pina och kval, helvetets brinnande eld, och tvär själen ren (v. 6). Den sjuke får taga emot den tröst, som ligger i Jesu ord om att han snart skall få vara med honom i det himmelska paradiset (v. 6).

Ett onekliga originellt drag i denna psalm är, att, sedan själen fått frid, och sjukdomen icke längre är något skrämmande, så inträder plötsligt »der Dichter» på scenen (v. 12). Diktaren beder en bön för alla människor, som ha betryckta hjärtan, och särskilt beder han om att Kristus måtte förkorta den stora smärtan i dödsnöden. Denna avslutningsstrof är ett slags »usus». Den gäller alla, under det att psalmen i övrigt berört den sjukas speciella problem. Vänd, Herre, all vår jämmer och allt vårt elände i evig glädje och giv oss alla efter denna tiden den eviga saligheten. I den bönen kunna alla instämma, och med diktarens framträdande i slutversen förlänas psalmen den allmängiltighet, som tagit sig uttryck i psalmbokens titel. Den fromme har i sin husandakt liksom åsett skådespelet Den sjuke och Kristus, och efter dramats

slut uppträder regissören-författaren och avrundar föreställningen med några förklarande ord.

Ha de hittills behandlade dialogpsalmerna behandlat själavårdsfrågor, där den anfäktade och om sin frälsning tvivlande själen får tröst och andlig vägledning av Frälsaren eller Gud Fader, så är superintendenten Johann Jacob Beckhs lilla dialogpsalm helt buren av tillbedjans ande. Psalmen, vars begynnelse rad lyder »O Jesulein, mein Jesulein, o Gottes und Marien Sohn», har som rubrik »Die glaubige Seele bittet von ihrem lieben Jesulein ein New-Jahrs-Geschenck». Den ingår i den av Beckh utgivna »Himmels-Leiter. Das ist: Gebett und Seufftzerlein», som trycktes i Tübingen 1648 av Philibert Brunn. (sid. 236).

Själen frågar Jesus, vad det är för en nyårgåva, som Jesus skall skänka, så att själen alltid tänker på gåvans givare. Jesulein svarar: »Ich bring kein Silber, auch kein Gold / Sonder meins lieben vaters Huld / Ruh, Fried und Frewd im Herten dein / Das soll mein New Jahrs-Schenckung seyn» (v. 2). Den troende själen bringar den trofaste »Jesulein» sitt tack. Hjärtat är sjukt av kärlek, och det söta Jesus-namnet skall för själen vara en vederkivkelse i själva döden (v. 3).

Helt enastående av alla det sjuttonde seklets dialogpsalmer är königsbergerprofessorn Valentin Thilo d. y:s gripande dialog på Påskdagen. Den erinrar om de medeltida mysteriespelen, och de agerande personerna, Petrus och Maria, framträda mycket levande mot bakgrunden av den stora påskundret. Psalmen ingår som nr. 2 i »Ander Theil der preussischen Fest-Lieder... Discantus», vilken trycktes i Königsberg 1644 av Johan Reusnern.

Psalmen inledes av Petrus, som frågar: »Solte denn das schwere Leiden / Und des Todes Grausamkeit / Aller Menschen Trost und Frewd / Christum, ewig von uns scheiden?» (avd. 1). Maria besvarar frågan med stor häftighet och utropar; »Nein, nein, Petre, weit geirrt!» Den som har givit åt all världen livet och himmelen, den kan icke helvete och död behålla. Thilo låter då Petrus komma med en dramatisk motfråga, som i realism och korthuggen enkelhet giver den för lärjungen aktuella situationen. Vart har då hans kropp tagit vägen? Den är ju icke i graven. Det är inför den frågan, som Maria anförtror Petrus, vad hon fått veta av ängeln. Med mästarehand har författaren fångat stämningen. Man liksom ser, hur Maria böjer sig fram mot Petrus och hemlighetsfullt och försiktigt berättar, vad kvinnorna alldeles nyss har upp-

levt. Försiktigheten giver med en plötslig våldsamhet vika för det triumferande budskapet. Jesus Kristus, Herren, har av egen makt uppväckt sig ur dödssömmen. Den lätttrörlige Petrus grips av jublande hänförelse, och knappt har Maria tystnat, förrän han giver luft åt sin glädje: »O so sind wir wol gerochen! / Krafft-löss ist der Feinde Macht / Nun wird gäntzlich seyn veracht / Ihres Hochmuts freches Pochen.» (avd. 2). Maria börjar ana segerns frukter. Nu äro även de själar fria, som lågo i helvetets fängelse-hålor. Petrus och Maria förstå så småningom, att Jesu uppståndelse för med sig åt mänskligheten de stora andliga gåvorna, frid, glädje och rättfärdighet, och att den yttersta konsekvensen är saligheten.

I slutavsnittet har den jublande stämningen fått vika. Petrus har börjat besinna sig. Den brinnande hänförelsen slocknar och i stället kommer en obeskrivlig längtan över honom. Han vill alltid få skåda den segerrike Kristus. Han vill alltid få förbliva hos honom. Maria prisar därvid den salig, som fått nåden att taga emot Kristus, och vars hjärta icke är förkvävt under syndalasten. Petrus, medveten om sin synd, beder som svar en kort bön om att Kristi liv måtte i honom döda all synd. De heligas samtal slutar med att Maria sjunger en hymn till segerfurstens ära.

Ytterligare dialogsalmer, som kunna omnämnas i detta sammanhang, äro den av Johann Maukisch författade »Auff! auff! mein Geist, dancksage» och Josua Wegelins »Wie schön leuchtet der Weisen Stern». Den förstnämnda är skriven »am 1. Oster Feyer-tage» och betår av rätt långa anföranden dels under rubriken »Andächtiges Hertze» dels »Englische Post». Psalmen återfinnes i »Lobsingende Hertzens-Andacht über die Evangelia», som utgavs av Johann Maukisch 1656 (sid. 271). »Lobsingende Hertzens-Andacht» trycktes i Danzig hos George Rhetens änka genom David Friedrich Rheten.

Wegelins psalm är en dialog mellan »Christen» och »Weisen». Den har den förtydligande titeln »Anmutiges Gesängelein über der Geburt Christi, gesprächsweise gestellt» och ingår i Wegelins »Andächtige Versöhnung mit Gott, welche hilfjet auss aller Noth» av år 1636. Trycket är från Nürnberg, och som förläggare fungerar Wolfgang Endters.

Psalmen innehåller en mängd allegorier och symboler. Stjärnan spelar givetvis en stor roll. Mycket tidstypisk är de vise männens retoriska fråga i v. 4: »Ey was wolt ihr doch mehr begehren /

Dann den so schönen Morgenstern/ Evangelischer Lehre?» Ordet är den krubba, vari det lilla Jesusbarnet ligger lindat. Guldet blir symbol för tron, rökelsen för bönen och myrran för tålamodet (v. 8).

Dialogpsalmen kom icke att spela någon större roll i 1600-talets psalmlistoria, men den kan göra anspråk på att tillhöra ett mycket intressant och särpräglad avsnitt av denna historia. Detta gäller framför allt de psalmer, som synas stå i ett visst förhållande till de gamla mysteriespelen.

Bengt Wahlström.

Ritual och Böner.

INSTALLATIONSRIKUAL FRÅN STOCKHOLM

De liturgiska föreskrifterna om kyrkoherdeinstallation i Kyrkolagen 1686 äro synnerligen knapphändiga. Denna akt kunde därför utformas tämligen fritt under inflytande från ritualen för präst- och biskopsinviqning.

Kyrkoherdeinstallationerna i Stockholm ha icke alltid förrättats i samband med högmässan. År 1670 installerades den finske prästen några dagar efter pingst »om morgonen efter bönen»¹⁾. En intressant redogörelse för kyrkoherde Samuel Törlings installation i Maria kyrka den 8 maj 1706 finns bevarad²⁾. Före själva installationsakten ägde en särskild gudstjänst rum enligt följande ritual:

1. pro introitu spelas i orgona.
2. läses syndabekännelsen för altaret
3. siunges: frögder eder i thenna tid
4. Musciseras
5. siunges: wi tro uppå en Gud
6. Musciseras ad suggestum
7. effter predikan musciseras
8. slutas med en bön om gudsordet och wälsignelsen.

Efter denna inledande gudstjänst sjunges: Ach, blif hos oss, o Jesu Christ, då man träder fram til altaret. »Acten begynnes med: Kom helge Ande, Gud, effter hålles sermon och tal wid altaret,

¹⁾ Stockholms konsistorii prot. 18/5 1670.

²⁾ Acta consistorii Holmiensis 1706: 44.

upläses fulmacten, sedan träder kyrkoherden til altaret, faller på knä och aflägger sin ed med hand i bok etc. Acten slutas med: Min siäl skal lofwa Herren».

Här möter redan fullmakten och eden. Troligtvis har detta ritual brukats i Stockholm även år 1712, då Samuel Törling av ärkebiskopen installerades till pastor primarius »med wanlige ceremonier»³⁾.

Av ännu större intresse är emellertid ett annat ritual: Ordning wid kyrkoherdars inwigning i Stockholm 1782⁴⁾. Detta ritual är vida rikare än det formulär i P. Wetterbergs Sammandrag af Kongl. Förordningar, som Helander utförligt refererar⁵⁾. Och det står också närmare ritualet i 1811 års handbok. Likheten mellan stockholmsritualet och handboksritualet är i själva verket ganska stor. Uppenbarligen har huvudstadens liturgiska tradition här — liksom på flera andra områden — utövat inflytande på det revisionsarbete, som ledde fram till 1811 års handbok. Stockholmsritualet har följande utformning:

ORDNING WID KYRKOHERDARS INWIGNING I STOCKHOLM 1782

1. Sedan åtta dagar förut blifwit i Predikstolen kungjordt, at Församlingens kyrkoherde kommer följande sön- eller helgedag at i dess ämbete inställas, samt gudstiensten samma dag är slutad och Herrens wälsignelse wid altaret läst, sjunges Psalmen n:r 180: Kom helge Ande m. m., under hwilken först ordinandi assistenter, sedan ordinandus, så Ordinator med dess assistenter och Consistorii Notarien i högchoret framträda, hwarest ordinator går för altaret, ordinandus faller på knä midt för disken, dess assistenter stadna litet bak efter honom, och herrar consistorialles fördela sig på bägge sidor om honom.

2. Håller ordinator et tal hwaruti sluteligen föreställes ordnando hwad nödigt profwas.

3. läses Bönen: O Alsmägtige Ewige Gud m. m.

4. anmodas Församlingen at afhöra ordinandi fullmacht, som därpå af Notarien upläses.

5. därefter säger ordinator: Efter det du kallad är til detta Kyrkoherde ämbete, så hör först til och gif acht på thetta ord, som Guds Ande om samma tjänst och ämbete uptekna låtit.

6. Upläsa assistenterne hwar sit af följande språk, nemligen:

³⁾ Stockholms konsistorii prot. 3/6 1712.

⁴⁾ A 950:4 i Kungl. Biblioteket.

⁵⁾ Helander, Den liturgiska utvecklingen, I, sid. 491 f.

a) 1 Timoth. 3:1—7, b) Tit. 2:7, 8, c) Tit. 1:7, 8, 9, d) 2 Timoth. 4:1—5, e) 2 Timoth. 2:24—26, f) 2 Timoth. 2:15—16. g) 1 Timoth. 4:15—16, h) Actor 20:28—31, i) Hesek. 3:17, 18, 19.

7. Härefter tillägger ordinator: Här hörer man, at oss, som til kyrkoherdar etc. ... christeligen.

8. Sedan framställer Ordinator följande frågor, dem ordinandus med Ja beswarar, nemligen:

a) wil du då i Guds den Hel. Treefaldighets namn taga wid denna tjänsten och kyrkoherde ämbetet?

b) wil du winlägga dig därom, at det må rätt och wärdeliga Gud til ära och hans Församl. til godo brukadt warda?

c) wil du och altid stadeligen blifwa wid Guds rena ord och fly all falsk och kättersk lära?

d) wil du desslikes så ställa dit lefwerne, at du gifwer gode exempel ifrån dig och ingen förargar?

e) wil du och altid söka allmännelig landsfrid och förskaffa lyd- nad och hörsamhet emot ordentelig Öfwerhet så mycket dig står til gjörandes?

9. ordinator säger härpå: Aflägg då därpå din lifliga ed med hand å Bibeln, hwilket och af ordinando werkställes enligt formulairt.

10. När detta skedt, tillägger ordinator: Gud hjelpe och styrke dig härtil altid. Amen. Och jag af den fullmagt, som mig på Guds wägnar i detta ärendet betrodd är, antwardar dig kyrkoherde Äm- betet i namn Faders och Sons och den helga andes. Amen.

11. Läser ordinator: Fader wår etc. hwarunder han, tillika med dess assistenter, lägga händerna på ordinandi hufwud.

12. Upläser ordinator bönen: O Ewige och barmhertige Gud etc.

13. Ordinator upmuntrar ordinandus vidare med följande ord: Gack och föd Christi hjord, och haf acht uppå honom, icke nödigt utan sjelfwiljande, icke för slem winningh skull, utan af god wilia, icke såsom herre öfwer sit folk, utan ware hjorden til efterdömelse. Och sedan då öfwerste herden uppenbar warder, skall du få härlighetens owanskelige krona.

14. Sist läses wälsignelsen och Acten slutas med versen: lof, prijs, heder och ära etc., hwarunder samt. återgå i sin förra ordning til sakristigan.

Därefter följer: »Eds Formulair wid Kyrkoherde Inwigningar år 1782.» Formuläret bygger på prästeden i 1686 års kyrkolag.

BÖNERITUAL FRÅN DOMKYRKAN I UPPSALA

En inblick i gudstjänstlivets praxis ger en handskrift, som innehåller »Böne Formulaire uti Morgon- och Afton-Bönestunderne I Upsala domkyrko. 1789»¹⁾. Handskriften är defekt. Morgonböneritualet föreligger sålunda ej fullständigt. Uppsalaritualet förefeter i dess helhet likheter med Stockholmstraditionen, ett förhållande, som måhända går tillbaka ända till Olaus Svebilus' episkopat²⁾. Aftonbönsritualet, som är fullständigt, avtryckeshär jämte förböner i kyrkan vid präst- och biskopsvigning samt vid rektorsskifte i universitetet:

AFTON BÖN

Barmhertige Gud och himmelske Fader, på hwilkens barmhertighet är ingen ände; du som äst tolig, långmodig och af stora Nåde, förlåter alla missgerningar, öfwerträdelser och synder. Wi hafwe, ty wære syndat med våra Fäder, Wi hafwe misshandlat och warit ogudaktige och förtörnat dig; dig allena hafwe wi syndat och illa gjort för dig. Men tänk icke på våra förra missgerningar. Förbarma dig öfwer oss snarliga, ty wi äre fast elände worden. Hjelp oss Gud wår Frälsare för ditt namns ära skull; fräls oss och förlåt oss alla våra synder och gif oss din helge Andes Nåd till att bättra wårt syndiga lefwerne, och få med dig ett ewigt lif; genom din Son, Jesum Christum, wår Herre. Amen.

Jag tackar dig min Käre himmelske Fader, genom Jesum Christum, din älsklige Son, att du mig i denna dag för all skada och farlighet, så nådeligen bewarat hafwer och beder dig, att du wärdigas förlåta mig alla mina synder, och mig i denna natt nådeligen bewara för synder och alt ont; att mitt lefwerne och alla mina gerningar måga dig behagelige wara. Ty jag befaller mig, min kropp och själ, och altsammans i dina händer; din helige Ängel ware med mig, att den onde fienden icke får någon magt med mig. Amen.

Förläna oss, Gud, så nådelig frid i våra dagar, Ty ingen är på jorderik, den ofrid kan förtaga, Utan du allena, Gud gif frid i dina länder. Lycka och salighet i alla ständer:

Gud gifwe wår om Konung och all öfwerhet Frid och godt Regiment; att wi under honom et roligt och stilla lefwerne föra måge, I all Gudaktighet och ärlighet. Amen.

¹⁾ Uppsala landsarkiv: Domkyrkans deposition vol. 7.

²⁾ Se härom D. Lindquist, Stockholms liturgiska tradition, sid. 279 not 2, 305 not 4.

Wårs Herras Jesu Christi frid Ware med oss till evig tid; Gud tröste den som bedröfwad är, Efwad han är när eller fjär. Gud beware sin Christenhet, Så och wår kära Öfwerhet; Gud gifwe oss lycka och salighet.

Tack, min Gud, för hälsan kära, den du än förlänar mig. Lått mig nyttjan till din ära, och min nästa flitelig till rätt fromma, mig till nytta, att jag efter lefnad min må med glädje få inflytta uti himla salen din.

Gud Fader, som mig hafwer skapat låte mig aldrig blifwa förtappad; Jesus Christus Guds Son, som mig så dyrt hafwer återlöst ware alltid mitt högsta bistånd, hjälp och tröst; Guds dens helge Andes milda Nåd ware med mig i råd och dåd. Gud den helige Trefaldighet gifwe mig efter detta lifwet en ewig glädj och salighet. Amen.

Skapa i mig Gud, et rent hjerta, och gif mig en ny wiss anda: förkasta mig icke ifrån ditt ansigte, och tag icke din helga Anda ifrån mig. Tröst mig igen med dine hjälp, och den frimodige Anden uppehålle mig. Wisa mig Herre din wäg, att jag må wandra i dine sanning, behåll mitt hjerta wid den ena, att jag ditt Namn fruktar; lär mig gjöra efter ditt behag, ty du äst min Gud, din gode Ande före mig på en jämn wäg. Amen.

Waka öfwer oss, Käre himalske Fader, och beware oss för den listige frestaren, som alltid omkring går, sökande hwem han uppsluka kan, gif oss nådena, att wi honom med en stadig tro, manneliga emotstå och denna natt under ditt beskärm trygge hwilas, genom din Son Jesum Christum wår Herre. Amen.

Aftonen nu för-handen är, blif när oss Herre Jesu Kär: tin sannings ljus och helga ord, lått lysa för oss, och blifwa kungjort, ditt helga ord och Sacrament lått aldrig blifwa oss afhändt; O, älskelige Herre Jesu blif när oss, ty wi gifwe oss i dina händer, och förlåt oss på dig, att wi må blifwa ewinnerliga med dig, Herre Jesu. Amen.

Fader wår som äst i himlom. Helgadt warde ditt Namn. Tillkome ditt rike. Ske din wilje såsom i himmelen så och på jorden, wårt dageliga bröd gif oss i dag. Och förlåt oss våra skulder, såsom och wi förlåte dem oss skyldige äro. Och inled oss icke uti frestelse. Utan fräls oss ifrån ondo. Ty Riket är ditt och magten och härligheten i ewighet. Amen.

Wi arme syndare bedje dig att du wärdigas oss nådeligen höra, hör oss milde Herre Gud.

Herrn wår Gud ware med oss, såsom han med våra Fäder warit hafwer. Han öfwergifwer oss icke, och tage icke handena bort ifrån oss till att böja våra hjertan till sig, att wi måge

wandra i alla hans vägar, och hålla hans Bud, seder och rätter. Som han oss och våra Fäder budit hafwer.

Herren wälsigne Eder och beware Eder: Herren uplyse sitt ansigte öfwer Eder, och ware Eder nådelig: Herren wände sitt ansigte till Eder, och gifwe Eder en ewig frid. I namn Faders och Sons och dens helge Andes. Amen.

BÖN WID PRÄSTWIGNING

För de många Wälgerningar, som Gud oss i vårt kära Fädernesland bewisar, äre wi städse pligtige honom mycken lof och tacksägelse hembäre synnerl. därföre, att hans gudomel:a godhet oss så rundel. förlänar sitt Hel. och saliggörande Ord, och deraf den rätta, rena och oförfalskade himelska läran, hwarigenom wi blifwa uplyste och uppbygde uti Guds och Salighetens sanna kunskap, samt en lefwande saliggörande Tro och rätt Gudaktighet och deruti styrkte och ledsagade till et ewinnerligt Lif.

Hans omäteliga godhet, ware därföre så wäl som för otaliga andra sina gudomel:a Wälgärningar And. och lekamlige af oss allom Lof pris och tacksägelse ifrån nu och i alla ewighet.

Den samma gode Guden bedje wi, han wille förlänga samma sin godhet och mildhet emot oss intill werldenes Ända.

Och som nu efter sluten Gudstjenst Bön (någre) wälpröfwade och Examinerade personer skall (skola) till Predikio Embetet på wanligt sätt blifwa Ordinerade ty äre wi samtel:a förorsakade för honom (dem) en trogen förbön fälla, att den alswäldige och Nådefulla Guden wille honom (dem) efter sin gudomelige tacksägelse (nåd) uti detta deras (hans) swära Kall och Embete Nådel. Wälsigna, och med wisdom och kraft af högdene bekröna, så att han (de) hos sina åhörare mycken kraft skaffa kan (kunna) Guds namn till lof och ära, hans käre och dyrköpte församl. till förkofring uti et Christel:t och Gudi behageligt lefwerne, och sig sjelfwom samt sine Åhörare på Ändalyktone till en ewig glädje och Salighet. Allt detta wi honom (dem) af hjertat önske och äre säkre att Gud wår bön hörer, när wi härtill i Jesu namn läsa Fader wår som äst i himlom. etc.

FÖR BISKOPPAR

För de många wälgjerningar, som Gud oss i vårt Kära Fädernesland bewisar, äre wi städse pligtige honom mycken lof och tacksägelse hembäre och synnerl. derföre, att Hans gudomel:a godhet oss så Rundel. förlänar sitt Hel. och saliggörande Ord, och deraf den rätta, rena och oförfalskade Himelska läran, hwarige-

nom wi blifwa uplyste och uppbygde uti Guds och salighetens sanna kunskap, samt en lefwande saliggörande Tro och rätt Gudaktighet och deruti styrkte och ledsagade till ett ewinnerligt lif.

Hans omäteliga godhet ware derföre så wäl som för otaliga andra wälgerningar And. och Lekamlige af oss allom Lof Pris och tack-sägelse ifrån nu och i alla ewighet.

Den samma gode Guden bedje wi, han wille förlänga samma sin godhet och mildhet emot oss intill werldenes ända.

Och såsom Gud är Ordningens Gud, ty will han i sin församling god skick och ordning hafwa, derföre han och förordnar, somliga till Biskoppar, som öfwer de andre Herdar och lärare, samt Åhörare skole gran agt hafwa, att alt både med Lärdom och lefwerne må ordenteligen tillgå; men att wara en Biskopp är et swårt Embete, alt derföre äre wi förorsakade den gode Guden så mycket mer bedja för högwördige Herr Doctör som efter sluten Gudstjenst (Bön) skall wigas till Biskopp öfwer...

Det Gud wille föröka sin Heliga Andas Nåd uti Hans hjerta, att han må så få sitt Biskopps Embete föra, at när den öfwerste våra sjäalars Biskopp och Herde kommer till att hålla Räkenskap med sina tjenare, Han då må wara funnen ibland dem som troliga tjent hafwa och få höra den ljufliga Rösten: Och du gode och trogne Tjenare uti en ringa ting hafwer du warit trogen, jag skall sätta dig öfwer mycket godt; gack in uti dins Herras glädje. Sådant wi honom af hjertat ønske; och äre förwissade derom att Gud hörer vår Bön, när wi härtill läse i Jesu namn: Fader vår som äst i himlom. etc.

BÖN WID RECTORATS OMBYTE

Dig aldrahögste Gud, hembäre wi en innerlig och ödmjuk tack-sägelse, som hafwer alt här intill omfattat denna Kongl Academien med ditt Nådiga bistånd, att hon genom din faderliga vård, ännu såsom en grönskande örtagård bewarad är, Wi bedje dig, Barmhertige Gud, att du ville din gudomel. försorg jämwäl hädanefter lysa låta till detta lärdomssätets beständiga flor och wälstånd. I synerhet bedje wi dig, Nådige Gud; Bewara och wälsigna vår älskel. Konung, att denna Academien, under hans skugga, i frid och rolighet tillwäxa må. Beskydda denna Kungl. Academiens Cancelair, att Academien under Hans waksama försorg, må beständigt god frukt bära. Uppehålt och bewara Archi Biskoppen, Academiens Pro Cancellair, församling och Academien till mycken fromma. Och, såsom du, milde Gud och Fader, denna tid öfwer, hafwer wälsignat den härtill warande Rectorem Magnificum, så bedje wi, att du wille god råd och styrko förläna, samt med all wälsignelse bekröna den nu wälförordnade Rectorem Magnificum; så och bewara alla under denna Academien lydande Pro-

fessorer och Lärare, samt all den studerande ungdom att, för all ting, Guds fruktan, dygd och fria Konster måga sin tillväxt och framgång vinna; Ditt aldraheligaste Namn till ära, församlingen och Fäderneslandet till mycken gagn, och omsider dem sjelfwom till ewig salighet. Hålt och, O Gud, din wårdande Nådes hand öfwer detta ditt Tempel och Bönehus, samt både Lärare och åhörare i hälsosam orde och heligo lefwerne wärdigas bewara. Bönhör oss, då wi dig härom widare bedje, I Jesu Namn. Fader vår som äst i himlom, etc.

David Lindquist.

Liturgiska reformer och förnyelsesträvanden inom Greklands ortodoxa Kyrka.

Denna tidskrifts läsare torde knappast vara utan kännedom om den liturgiska strömning, som i våra dagar gör sig gällande i snart sagt alla Kyrkor och samfund. Rörelsen är mångskiftande. Dess förutsättningar äro ofta högst varierande och principerna för dess utformning ha stundom föga gemensamt.

Förutsättningarna för en liturgisk rörelse i Greklands kyrka äro helt olika våra svenska. En gammal och rik tradition gör icke behovet av nyskapelse påkallat. Icke heller har man stympat högmässan genom att beröva den dess betydelsefullaste del och höjdpunkt, nämligen nattvardsmässan. En grekisk menighet är också gudstjänstfirande, tillbedjande, icke en passiv åhörarskara. Förutsättningarna äro ej heller desamma som i den romerska kyrkan. Gudstjänsten är icke splittrad i mångfaldiga privatmässor, som varje präst läser, utan den fornkyrkliga ordningen med en enda, sjungen högmässa är väl bevarad. Behovet av reformer och förnyelse kan sålunda synas vara mindre skriande i den ortodoxa Kyrkan än i de västerländska; likväl ske smärre reformer och andra arbeta sig trevande fram.

Den första och viktigaste punkten på reformprogrammet har varit en allmän översyn av de liturgiska texterna. Långt fram i tiden ha handskrivna böcker brukats, i undantagsfall finner man dem alltfört i bruk. De första böcker som trycktes utgåvos i Venedig och de ha ofta varit ganska felaktiga. Utgåvor av mer eller mindre privat karaktär ha även funnits och många variationer ha tolererats. Arbetet att finna den bästa och riktigaste texten har länge pågått och det har utförts med en viss grundlighet, till skillnad mot motsvarande arbete i den romerska kyrkan. För de unerade ha där utgivits nya böcker, vilka i många stycken

äro föredömliga, emedan man genomdiskuterat de flesta frågor och sökt nå en viss konsekvens, ehuru man ej kunnat undgå ett latinskt inflytande i sitt liturgiska tänkande. Det grundläggande felet har emellertid där varit, att man ej gått till handskrifterna, utan nöjt sig med att finna det »rätta» i de äldsta trycken. En drivande man i det arbetet har varit den originelle franske liturgisten Cyril Korolevsky, präst av den byzantinska riten. Han betraktar metoden att gå till handskrifterna såsom arkeologi!

En drivande kraft i reformarbetet i Grekland är professorn i liturgik vid Athens universitet Panagiotis Trempelas. Denne har gjort ett betydelsefullt arbete, genom att utgiva de liturgiska texterna med vetenskaplig apparat. Härvid har han använt det rika förrådet av handskrifter i Nationalbiblioteket i Athen. De rika handskriftssamlingarna t. ex. på Athos eller Patmos känner han blott genom den lärde ryske teologen Dmitrijevs kis arbeten. Denna begränsning är givetvis en svaghet. Måhända hade eljest arbetet aldrig kunnat fullföljas. Hans arbete om de tre liturgierna är sedan länge känt och uppskattat. På senare år ha ytterligare utkommit skrifter om dopriten, sista smörjelsen, vigseln och ordinationsriterna. Delvis som en frukt av detta arbete kan man anse den mässbok, som nyligen utkom och av den Heliga Synoden påbjudits. Det sista ordet har likväl icke därmed sagts. En kommande ekumenisk synod skall fastställa den rätta texten.

En redan genomförd, i viss mån liturgisk reform är kalenderreformen av 1923, vilken bestod däri, att man antog den gregorianska kalendern, dock med bibehållande av den julianska påskräkningen. Teologerna och den Heliga Synoden voro överens om, att denna reform kunde genomföras, om alla andra autokephala ortodoxa kyrkor följde. Den grekiska staten drev emellertid saken igenom. Ett splittrande moment infördes i den ortodoxa världen, ja i själva den grekiska kyrkan. Fyra metropoliter vägrade att antaga den nya ordningen, en viss utbrytning skedde och en icke obetydlig »gammalkalendrisk» frikyrka uppstod. Denna finnes alltjämt ehuru den är illa sedd och den är ett av landets kyrkliga huvudproblem. Resultatet av denna reform är sålunda rätt varnande och de kan vara en läxa för oss svenskar, om vår Kyrka giver vika för statliga påtryckningar i kyrkliga frågor.

Gudstjänstens längd har visat sig vara ett problem. Högmässan drar gärna ut till två timmar och med föregående morgonsång kan den gudstjänsttiden nästan fördubblas. Orsaken har varit att söka dels i den släpiga sången, dels i de många upprepningarna. Vissa böner återkomma ända till sju gånger i mässan. Boten har varit att åtskilligt avkortats. De gamla antiphonerna mellan de första ektenierna ha ersatts med blott korta verser, fyra ektenier efter evangeliet, bl. a. den för katechumenerna, utelämnas, varför Cheroubikon sjunges omedelbart efter evangeliet. Dessa reformer, som synas ha ett visst fog för sig, ha ganska smärtfritt kunnat genomföras. Opposition från de gammaltroende, från klostren etc. för-

spörjes och icke minst från den ryska och andra slaviska kyrkor ses de med misshag. Att detta på Athos är okänt behöver icke påpekas. Där bevaras den senbyzantinska ordningen alldeles oförändrad. Inte ens dagens timmar räknas efter europeiskt visst, utan klockan är tolv när solen går ned. Iberernas kloster följer alltför av pietet den georgiska klockan, varför klockan där är tolv, när solen går upp.

Värdefullt är, att den gamla jerusalemitiska jakobsliturgien, som under de senaste århundradena varit nästan helt undanträngd av de kortare liturgierna av Basilius den Store och Johannes Krysostomos, nu åter vunnit en viss uppskattning och något allmännare börjat firas en eller två gånger om året i vissa kyrkor, särskilt dem, som uppkallats efter denne apostel. Denna är intressant genom sin ålderdomlighet och sina sköna böner och hymner. Genom sina egendomligheter bryter den udden av vissa ortodoxa krav på att en rätt kristen liturgi måste ha det eller det kända tecknet, som möter i de övriga två liturgierna. Ärkebiskopen Chrysostomos Papadoupolos av Athen var en ivrig försvarare av denna liturgi. Strävanden att återuppväcka den alexandriska Markus-liturgien ha ännu ej kröntes med varaktig framgång.

Vi gå så över till de förnyelsesträvanden, som ännu ej vunnit kyrkoledningens bifall. Dessa strävanden ledas i regel av kretsar, som tillhöra det teologiska brödraskapet Zoe eller stå det nära. En stor religiös rörelse har genom detta brödraskap börjats i kyrkan och resultatet är icke ringa. Kyrkoledningen har knappast visat sig vara förstående utan har snarare motarbetat den. Det är något allmänkyrkligt däri, att kyrkoledningen, i synnerhet representerad av äldre biskopar, skall motarbota förnyelsesträvanden inte minst på det liturgiska området. Undantagen från denna allmänkyrkliga regel äro få men ofta lysande.

På den grekiska liturgiska rörelsens program stå flera små, men icke betydelselösa punkter. En sådan rör de tysta bönerna. Ständigt återkomma tysta böner, som prästen läser medan diakonen sjunger. Ofta skall prästen högt sjunga bönsens slut. Rådande praxis har emellertid blivit, att i synnerhet då diakon saknas, prästen läser den tysta bönen på fel plats, icke i samband med dess högt sjungna slut, eller beder han den inte alls, utan räknar med att änglarna, som ju äro hans medtjänare vid altaret, frambära de böneoffer, som han själv inte hinner med. Tanken är visserligen ganska from och för många måhända tilltalande. Den liturgiska förnyelsen går fram på en annan väg. Den vill att prästen högt skall läsa dessa böner, vilket torde vara det liturgiskt riktigaste, åtminstone i de flesta fall. Bruket har gripit omkring sig i synnerhet i städerna, detta år har emellertid den Heliga Synoden gripit in däremot.

Folkets livligare deltagande i gudstjänsten ville man befördra därigenom att det högt läst med i Trosbekännelsen och Fader Vår. Också har man velat låta lekmännen bättre deltaga i mäs-

sans hemligheter genom att låta ikonostasens dörrar stå öppna mera eller helt, så att de kunna se, vad prästerna göra vid altaret. Jag har t. o. m. sett nya kyrkor, som ingen dörr alls haft i stora porten. Här synes man återgå till ett äldre bruk, som ännu i tidig medeltid var levande. Jag har i klostret Hosios Loukas nära Delphi, varit med om en mäsas i en av klostrets kyrkor, där ikonostas saknades och man blott hade tunna draperier att draga för vid vissa tillfällen. Den kyrkan var byggd omkring år 1000. Klostrets övriga kyrkor hade heller icke ursprungligen haft ikonostas.

Knäfallet har blivit något omstritt. Menigheten förbliver, som känt är, stående under gudstjänsten, men gör stundom vissa knäfall. Under påsktiden och på söndagarna äro sedan kyrkomötet i Nicea 325 knäfall förbjudna, emedan knäfall vore uttryck för sorg och söndagen liksom påsktiden är uppståndelsefest. Motståndarna hävda detta mötesbeslut, de liturgiska förnyarna åter mena att förbudet ej gäller t. ex. tillbedjan av Herren Kristus närvarande i altarets allraheligaste Sakrament. Sedan länge brukas knäfall i den ryska kyrkan.

Bland smärre rättelser, som göras, kan vara av intresse att nämna förändring av en formel, som stundom brukas utan att den återfinnes i böckerna: kai sōson hymas, panagia parthene, vilket måhända en aning för starkt översättes: och fräls oss, allraheligaste Jungfru. Man förändrar nu ofta den till det dogmatiskt korrekta: och bed för oss, allraheligaste Jungfru.

Kommunionen intar icke den plats i kyrkolivet, som den borde. De flesta nöja sig med att bikta och kommunicera fyra gånger årligen. Följden är att ganska ofta endast prästerskapet mottager sakramentet. I den liturgiska förnyelsen ingår även flitigare communion åtminstone var vecka eller var fjortonde dag. Daglig mäsas förekommer icke i församlingskyrkorna men ofta i klostren. Dock är kommuniionsfrekvensen i klostren knappast högre eller blott något högre än bland »världsmänniskorna». Under medeltiden och även senare har gång på gång förespråkare och rörelser för flitigare nattvardsgång bland munkarna funnits, men de ha i regel icke haft framgång. Något större framgång har rörelsen nu haft tack vare sin starka förankring inte minst bland studerande ungdom.

I den romerska kyrkans många nutida förnyelsesträvanden kan man urskilja tvenne huvudtyper: den eucharistiska och den mer liturgiska. Den förra betonar eucharistien, i synnerhet själva mottagandet av kommunionen. Man ivrar för flitig, helst daglig nattvardsgång, och man har ett ringa intresse i nattvardsstatistik. Men denna rörelse har knappast intresse av att göra gudstjänsten förstådd och levande för lekfolket, det finnes intet intresse att råda bot på oskicket med de många mumlade eller i bästa fall lästa mässorna. Denna rörelse samlas ofta till eucharistiska kongresser. Den andra typen vill med den flitiga nattvardsgången förena förståelse för mässans tex-

ter och böner, den vill göra gudstjänsten till en prästens och församlingens gemensamma handling, i bästa fall vill den ock något omgestalta mässans yttre och t.o.m. införa folkspråket i mässan, vilket i viss mån redan skett. Det viktigaste med denna senare är emellertid att den också innebär en teologisk nyorientering med en klarare kyrkosyn, i vars enhet den nya strömningen organiskt ingår.

De grekiska strävandena kunna väl knappast helt liknas med någon av de två nämnda romerska typerna, men väl synas de stå närmast den förra typen. Inom den ryska ortodoxa exilkyrkan, särskilt sådan vi känna den från dess parisfakultet, möter en liturgisk strömning där det teologiska kommer klarare till uttryck, där en klarare ekklesiologi verkar befruktande på den liturgiska förnyelsen och giver djupare förståelse åt den flitigare kommunionen. Om denna rörelse mottagit någon inspiration från romersk-katolskt håll må vara osagt, måhända har den nya miljön med dess många problem framtvingit den. Den utomstående betraktaren, som söker bilda sig en föreställning om dagens läge i Grekland och som vill förstå vad som kräves nu, kan icke annat än vara glad över den rörelse som finnes. Dess betydelse som andlig väckelse kan icke nog betonas. Likväl kunde man önska, att en klarare kyrkotanke förkunnades och ett djupare inträngande i det eucharistiska offrets hemligheter finge åtfölja den. Under sådana förhållanden skulle rörelsen få än större betydelse och kraft att hålla tillbaka vissa mindre lyckliga inflytanden från Västern. En mindre önskvärd utveckling, som man dock här mindre än i Roms kyrka kan befara, emedan här en sund liturgisk tradition lever, kunde måhända genom en sådan teologisk injektion avvärras, och den grekisk-ortodoxa kyrkan kunde bli i ännu fler avseenden ett föredöme för kristenheten.

Eric Segelberg.

Recensioner.

Bengt Wahlström: Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok. Uppsala 1951.

Man kan studera psalmboken från olika synpunkter. De olika psalmerna kunna bedömas litterärt med hän-

syn till metrik och versens skönhet. Man kan också i likhet med J. W. Beckman och E. Liedgren söka fastställa de enskilda psalmernas ålder och proveniens med beaktande jämväl av deras teologiska innehåll. Eftersom de olika psalmerna ingå i psalmboken,

en liturgisk bok, som är fastställd av kyrkoledningen, har det också sitt intresse att klargöra, hur denna bok i varje särskilt fall har kommit till, eller m. a. o. de olika officiella psalmböckernas tillkomsthistoria. En sammanfattande framställning av svenska psalmbokens historia gavs för fem år sedan av professor D. Helander i hans »Svensk psalmhistoria». I förordet talar prof. Helander om »behovet av nya specialundersökningar». En sådan specialundersökning föreligger nu av teol. dr Bengt Wahlström vad beträffar tillkomsten av 1695 års psalmbok.

I inledningen tecknas först det psalmhistoriska läget i Sverige under senare hälften av 1600-talet. Efter att i kap. I ha redogjort för spridda försök till revision av psalmboken under åren 1685—91 kommer förf. i kap. II in på Jesper Swedbergs och hans medhjälparens revision, som slutligen resulterar i 1694 års psalmbok. Sedan följer ett kapitel (III) om Swedbergs och Burchardis förlagsverksamhet. I nästa kapitel (IV) ger förf. åtskilliga exempel på »kasuistik, moralism och Jesus-svärmeri i den swedbergiska psalmboken». Dessa inslag ha delvis sin förklaring i det faktum, att Swedberg själv och även en del av hans medhjälpare, exempelvis Urban Hjärne, stodo pietismen nära. De tre sista kapitlen (V—VII) behandla striden om den swedbergiska psalmboken, 1695 års revision samt utgivandet av 1695 års psalmbok.

Det är ett imponerande arbete, som förf. har nedlagt. Han har plöjt igenom ett omfattande källmaterial, han redovisar materialet med stor noggrannhet, och i sin framställning och i sina slutsatser är han hovsam och objektiv. Redan inledningen är av stort intresse för den, som något känner till vår

äldre psalmhistoria. Före 1690-talet fanns det flera med varandra konkurrerande kyrkopsalmböcker. Genom granskning stiftvis av olika kyrkørs inventarieförteckningar samt av domkapitlens visitationsakter har förf. åtminstone approximativt lyckats fastställa, vilken psalmbokstyp som vid denna tid varit den dominerande i resp. stift. Man får exempelvis veta, att Uppsala-psalmboken 1645 var den mest använda i ärkestiftet, Härnösands, Linköpings och Kalmar stift. Det är överraskande, att Paulinus Gothus' *Clenodium* visar sig vara mycket spridd i Växjö stift, då man vet, att Uppsala-psalmboken 1645 blivit påbjuden vid prästmöte i Växjö år 1647.

Jesper Swedberg är otvivelaktigt centralgestalten i det rika persongalleri, som presenteras i avhandlingen. Det framgår av flera omständigheter, vilken betydelsefull roll han spelar för tillkomsten av 1694 års psalmbok. Redan på sommaren 1691 har han tillsammans med några vänner satt i gång en »privat» psalmboksrevision, varvid konungen dock redan på ett tidigt stadium var underrättad om saken och gav den sitt stöd. I dec. 1691 gav konungen den sittande bibelkommittén, vari Swedberg var medlem, officiellt uppdrag att revidera psalmboken. Den instruktion, som konungen därvid gav kommittén, stod i nära överensstämmelse med vad Swedberg föreslagit. I den officiella kommittén, som förutom Swedberg bestod av biskop E. Benzelius d. ä. och Israel Kolmodin, var Swedberg den drivande kraften. I den teologiska fakultetens granskning av psalmboksförslaget under sommaren och hösten 1693 hade Swedberg också tillfälle att deltaga i egenskap av teologie professor. Vid höstriksdagen 1693 voro Swedberg och Kolmodin ledamöter av psalm-

boksutskottet. Prästeståndet gav Swedberg och Kolmodin i uppdrag att på egen hand slutredigera psalmboken, varvid de även fingo rätt att insätta nya psalmer. Sistnämnda bestämmelse skulle senare visa sig ödesdiger. Den innebar, att psalmer kunde införas som icke tidigare underkastats censur av prästeståndet och andra granskningsinstanser. På denna svaga punkt satte Swedbergs opponenter in sitt anfall mot slutet av år 1694. Huvudmännen bakom oppositionen voro biskop Carlsson i Västerås, Carlssons svåger prof. Jernfelt i Dorpat och superintendenten Lang i Narva. Frågan om motiven för angreppet belyses allsidigt i avhandlingen. Enligt d:r Wahlström var anfallet utan tvekan riktat mot Swedberg personligen. Sedan det konstaterats, att biskop Carlsson var den egentlige ledaren, gör förf. en utredning angående tidigare motsättningar mellan Carlsson och Swedberg. Såsom bidragande motiv anföres avund mot Swedberg på grund av dennes eventuella vinst av psalmboken samt kyrkoledningens missnöje över att ha blivit förbigången vid psalmbokens revision. Förf. lämnar dock även flera konkreta exempel på opponenternas kritik av enskilda psalmer. Av dessa exempel får man det intrycket, att opponenterna icke, såsom det stundom gjorts gällande, sysslade enbart med småaktigheter. Det fanns otvivelaktigt vissa talesätt i psalmerna, som stodo i strid med lutherdomens kardinalartikel, rättfärdiggörelsen genom tron allena. T. ex. »tjåna Gud som tu kant bäst, så kan tu salig blifwa» eller ett uttryck i en nattvardspsalms: »Then som tig vndfår wärdelig han — — — slipper onda lustars krig». Sistnämnda uttryck kan ju tolkas därhän, att den kristne genom värdigt bruk av nattvarden blir fri från arvsynden, varef-

ter striden mellan anden och köttet kommer att upphöra. Även om det var överdrivet att som opponenterna tala om kätterier i psalmboken, så fanns där dock vissa dogmatiska tvetydigheter. Man torde kunna påstå, att Swedbergs opponenter i viss mån voro själsbefryndade med norrlandsläsarna, vilka c:a 150 år senare vände sig mot den wallinska psalmboken och övriga »nyböcker». Båda ville slå vakt om väsentliga lutherska grundtankar, ehuru på bägge hållen en del ovidkommande synpunkter blandade sig in.

Av arvsyndstanken följer, att ingen människa någonsin blir helt fri från syndens smitta. Även de kristna måste bekänna: »Vi synda i mångahanda mätto dagligen». Mänsklig erfarenhet ger också vid handen, att även den bästa människa har sina fel och brister. Sätillvida är det alltid falskt att glorifiera eller idealisera en historisk personlighet. Sådant har ej sällan skett både i kyrblig och profan historieskrivning. Å andra sidan är det också falskt att ensidigt svartmåla. Ingen människa torde vara helt tillsluten för godhetens makt, det finns hos henne alltid något utrymme för ideell strävan. Varje människa står mitt uppe i striden mellan gott och ont eller, för att tala bibelns språk, mellan anden och köttet. Vid karakteristiken av historiska personligheter får historikern söka rättvist framhålla både deras bättre och deras sämre sidor. I här berörda avhandling har förf. bemödat sig om objektivitet och rättvisa. Om Swedberg skriver han träffande (s. 54, n. 9), att han »var en stridens man utrustad med profetiskt självmedvetande. Detta är hans styrka och hans svaghet». Han var ingalunda saktmodig och ödmjuk. Han var långt ifrån så oegennyttig, som han framställer sig själv i sin levernebeskrivning. Avhandlingen skild-

rar utförligt, huru Swedberg lånar pengar till bokförfaren Burchardi och söker skaffa denne allehanda boktryckerprivilegier, medan han samtidigt ivrigt motarbetar andra boktryckare, såsom Keyser. Förf. karakteriserar Swedberg icke utan skäl »som en synnerligen durkdriven affärsman» (s. 117). Sedan psalmboken blivit indragen, var Swedberg ytterst angelägen om att få tillbaka sina fordringar. På flera andra punkter får förf. tillfälle att korrigerat levernesbeskrivningen, vilken han med rätta betecknar som en tendentiös historisk källa. Den åldrande Swedberg har här sökt framhålla sina enastående insatser vid tillkomsten av 1694 års psalmbok samt rentvå sig själv från alla beskyllningar. Om man utgår från Swedbergs profetiska självmedvetande och samtidigt betänker, vad det innebar att bli beskyldd för kätteri under ortodoxiens tidevarv, blir Swedbergs ivriga strävan att rättfärdiga sig psykologiskt förklarlig. Detta är också förf:s mening. En sentida läsare kan förstå Swedberg och känna sympati för honom trots hans uppenbara fel och brister.

Förutom Swedberg möter i avhandlingen en lång rad andra mer eller mindre prominenta personer, som tagit del i psalmboksarbetet. Det är intressant att se, vilket starkt inflytande ämbetsmannen och skalden Urban Hjärne utövade på den av Swedberg ledda revisionen. Man får också veta en hel del om exempelvis Spegel och Swebilius. För var och en, som intresserar sig för det senare 1600-talets svenska psalmhistoria, kyrkohistoria och boktryckerihistoria, kan avhandlingen rekommenderas som en ytterst instruktiv och givande läsning.

Sven Ohlsson.

David Lindquist, Stockholms liturgiska tradition. Högmässa och bigudstjänster. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm, tr. i Åbo 1951, 18:—.

Förf. behandlar den liturgiska utvecklingen i den svenska huvudstaden under den tid, som han vill kalla det liturgiska förfallets. Som historiska gränstolpar fungera handböckerna 1614 och 1811. Lindquist uppvisar, hur den tyske liturgikhistorikern Graffs tes »Die Geschichte des lutherischen Gottesdienstes ist so eine Geschichte seines Verfalls geworden» äger sin tillämpning även på svenska förhållanden. Förf. riktar härvid kritik mot äldre liturgisk forskning bl. a. Brilioth. Förfallet kom icke med den inbrytande pietismen och upplysningen, utan dess krafter voro redan verksamma inom den ortodoxa enhetskyrkan.

Den specifikt stockholmska traditionen torde enligt förf. ha sitt intresse bl. a. på grund av det stora inflytande, som denna haft på den liturgiska utvecklingen ute i stiftet. Mycket synes ha haft sin rot i den kungliga hovförsamlingens liturgiska förhållanden.

Efter att ha talat om enheten i gudstjänstlivet går förf. över till att skildra gudstjänstlivets former. Det är först och främst högmässan och den nattvardslösa huvudgudstjänsten men även ottesången, aftonsången, skriftermålet, vecko- och passionsgudstjänster samt morgon- och aftonböner. Det är en skildring av predikans segertåg. Den liturgiska sidan av gudstjänstlivet försummas. Särskilt bigudstjänsterna förlorade det mesta av sin ursprungligen rent liturgiska karaktär. Förhållandet mellan perikopsystemet och lectio continua tagas upp till behandling.

I avsnittet om gudstjänstlivet, och

församlingen, gudstjänstlivet och 1811 års handbok och gudstjänstlivets kris förnimmer man mycket av den i dag aktuella situationen. Dessa kapitel innehålla säkert mycket, som icke kommer att bli oemotsagt. Diskussionen skall utan tvivel gälla bl. a. frågan om det utländska inflytandet på revisionsarbetet vid 1700-talets slut. Lindquist hävdar här den inhemska traditionen, enkannerligen den stockholmska.

Förf. har berett stort utrymme åt psalmens ställning i det svenska gudstjänstlivet. Genom psalmsången aktiverades församlingen, och stormaktstidens kyrkomän arbetade mycket på att förmå församlingarna till ett flitigt deltagande i den gemensamma sången. Längre härskade dock »klockarsången». I städerna svarade i allmänhet skolgossarna och djäkarna för gudstjänsternas psalmsång.

Den svenska ingångspsalmen har en intressant historia. Psalmerna möter i storböndagarnas högmässa under 1700-talet post confessionem. Från 1720-talet känna vi till några dylika introituspsalmer som t. ex. Hela världen frögedes Herren och Gud heligste Tre-enighet. Högmässans ingångspsalm går under många olika benämningar. Den kallas psalm »ad introit» och »pro introitu». Den sistnämnda benämningen synes ha varit den vanligaste.

Vid slutet av 1700-talet kom introituspsalmen att ändra plats. Den flyttades då fram och placerades före syndabekännelsen. Denna tradition kodifierades i 1811 års handbok. Så återuppstod reformationstidens introitus. Lindquist gör därvid den reflexionen, att introitustraditionen kanske aldrig helt utlocknat i stockholmsliturgien.

Den digra avhandlingen saknar tre ting, litteraturförteckning, personre-

gister och psalmregister. Bristen på en psalmförteckning kanske är den största. Ungefär ett hundra av bokens 388 sidor innehålla upplysningar — många gånger intressanta sådana — om de psalmer, som tillhörde den stockholmska traditionens mest kända och mest brukade.

Bengt Wahlström.

NY KYRKOMUSIK

På Norbergs förlag har nyligen utkommit »Missa gratialis» (Tacksägelsemessa) för bl. a. kör och orgel av Gunnar Thyrestam, tillägnad Collegium Musicum i Lund. En nykomponerad mäsas av en svensk tonsättare är ju någonting sällsynt och bör således redan i och för sig uppmärksammas. Thyrestams mäsas är ett välgjort och vackert arbete i sin art, och väl värd att i klingande form givas vidare till lyssnande menigheter. Den slutsatsen torde väl vara riktig, att Thyrestam i sin kyrkomusikaliska produktion har velat komma med nya, friska fläktar med den gamla klassiska stilen som grundval. Han har velat skriva någonting annat än historiska pastischer, men har säkerligen i sitt arbete mött samma problem som många andra med liknande strävan som han själv, d. v. s.: problemet kontakt med den lyssnande församlingen. Kontaktproblemet är ju synnerligen aktuellt i den moderna profana konstmusiken, där det vällovliga och nödvändiga sökandet efter nya musikaliska uttryckssätt har skapat nog så stora klyftor emellan experimenterande tonsättare med många gånger ärliga och tvingande uttrycksbehov, och den stackars förvirrade

musikpubliken, som i många fall lika ärligt bekänner: »detta är inte musik. I varje fall förstår jag den inte». I kyrkan är kontaktproblemet ännu mera tillspetsat. Den tyska församling, som, enligt uppgift, i försökssyfte använde Stravinskys mässa som praktisk gudstjänstmusik, lär ha fått en drastisk erfarenhet av kontaktproblemetns verklighet. I musikaliskt hänseende måste vi i kyrkan taga hänsyn som ej tynger en »profan» molernist. Men å andra sidan kan detta berättigade hänsynstagande bli en käpp i hjulet för ett levande kyrkomusikaliskt nyskapande. Detta är lätt att se i dagens situation. Anden och förmågan tynar bort om de inte få användas i något som åtminstone liknar ett musikaliskt nybyggararbete. Kontaktproblemet är för anmälaren ett stort problem, och han vågar tro att många andra som försöker skriva modern kyrkomusik bära på liknande tankar. — Vad Thyrestam beträffar, så tycks han ha funnit sin stil. Många anser denna för mycket kärv, men då får man väl ändå tillägga: kärv för generalbas- och treklangsuppfostrade kyrkomusikeröron. Tonsättarens Missa gratialis, för att definitivt återgå till ämnet, är ett välklingande stycke frisk kyrkomusik, som röjer sin upphovsmans kunnighet och goda målsättningar. Det är inte fråga om avancerad musik. Något kontaktproblem gentemot församlingen borde sålunda icke uppstå vid ett uppförande. Det »moderna» inskränker sig till den, från Thyrestams tidigare produktion, välkända, användningen av stora septimackord, en musikantisk vitalitet i rytmen, som dock på grund av det vokala har fått en lugnare prägel o. s. v. Polyfonien är till stor del harmoniskt betingad och omväxlar med renodlat homofona partier. Tonaliteten är mest traditionell, men de kyrkotonala vänd-

ningarna och, jag är frestad att säga, »melodityperna» spela en framträdande roll. Orgelns uppgift i verket är mest av stödjande karaktär. Dock ingriper den på några ställen för att understryka det musikaliska uttrycket. Thyrestams Missa gratialis är värd en närmare bekantskap och önskas snara uppföranden på flera håll i landet.

Vald. Söderholm har skrivit en solosång »Ljuvlig är Guds helgons vila», av god kvalitet. Ackompanjemanget är satt för orgel och är också lämpligt att spela på orgel!

J. H. Romans »Davids psalm nr 25» för sopran och stråkorkester har i klaverutdrag och solostämman utgivits av Patrik Vretblad. En subjektiv och uttrycksfull aria i c-moll, som bör kunna bäras fram verkningsfullt och vackert av en »förstående» sopran. Frågan är emellertid om ej ackompanjemanget på sina ställen hade blivit smidigare för orgeln om utgivaren hade varit mindre trogen emot originalpartituret. Dessutom kan kanske ett utelämnat återställningstecken framför basens ton a i tredje systemets tredje takt diskuteras. — De två sistnämnda utgåvorna äro även de ombesörjda av Norbergs förlag.

På Engström och Södrings förlag i Köpenhamn har den i vårt landkände och uppskattade danske organisten och musikvetenskaparen Finn Viderö utgivit »Koralförspel och orgelkoraler till koraler i Svenska koralboken». Ett mycket användbart häfte, rent praktiskt och i studiesyfte, när det gäller att åstadkomma preludier i traditionell stil.

För att slutligen återgå till de problem som antytts vid anmälan av Thyrestams »Missa gratialis», så får anmälaren anföra som sin bestämda uppfattning, att det vore på tiden att komponister av kyrkomusik, dennas ut-

övare och kanske även representanter från prästerskapet, träffades och diskuterade ämnet: »Den moderna kyrkomusikens situation i vårt land, sedd

ur kyrklig konst-synpunkt, allmän musikkulturell och ur församlingarnas synpunkt.»

Lars Edlund.

Laurentius Petri Sällskapet 1941—1951.

Laurentius Petri Sällskapet kan blicka tillbaka på en tioårig verksamhet. Sällskapet bildades år 1941 på initiativ av kyrkoherdarna Arthur Adell och Knut Peters. I stiftelseurkunden och sedermera i Sällskapets stadgar anges dess syfte vara att på den svenska reformationstidens grundval åter söka bygga upp en svensk tidegärdsstradition, till fromma för den enskildes och församlingens andaktsliv. Bakgrunden till Sällskapets tillkomst var närmast det arbete för tidegårdens renässans i kyrkolivet, som under 1900-talets tredje decennium tagit mera bestämda former och lett till att en evangelisk tidegärd sammanställdes av Adell och Peters och att denna form av tidegärden begynt bru-

kas i församlingarnas gemensamma böneliv och i den enskilda andakten. Denna tidegårdens förnyelse hade i sin tur till förutsättning den teologiska och kyrkomusikaliska återupptäckt av det svenska tidegärdsmaterialiet, som ägt rum under tiden från sekelskiftet och framåt. Bland föregångsmännen bör i detta hänseende med tacksamhet nämnas namnen Edv. Rodhe, John Morén och Richard Norén. Det var närmast för att samla upp de praktiska och kyrkomusikaliska ansatserna till en tidegårdens förnyelse i vår kyrka och skänka arbetet en fastare utformning och en plattform i kyrkolivet, som LPS bildades. Sällskapet såg från första början som sin särskilda uppgift att vaka

över tidegårdens musikaliska utgestaltning, en uppgift, som Sällskapet alltfört vill sätta i främsta rummet. Det kan konstateras, att tidegården under de senaste decennierna arbetat sig fram till ett på sätt och vis överraskande stort erkännande. Från att ha varit så gott som okänd i kyrkolivet är den dock numera tämligen välkänd och i icke så ringa utsträckning praktiserad, särskilt i dess lästa form. Det är uppenbart, att tidegården uppfattats som en böreform, vilken svarat mot ett dubbelt behov av fasthet och rörlighet i församlingens tillbedjan. Den allmänna teologiska utvecklingen, som exegetiskt och dogmatiskt kommit att inriktas på en större respekt för och fördjupning i bibe'ordet, traditionen och kyrkan, har givetvis varit en vägrödjande faktor av största betydelse. Sällskapet kan sålunda med tacksamhet konstatera, att läget för tidegårdens vidkommande i många avseenden är åtskilligt ljusare, än vad man i begynnelsen vågade räkna med. Å andra sidan återstår givetvis ännu mycket, innan tidegården på ett självklart sätt blivit församlingens egendom och en organisk del av dess livsformer.

Sedan Sällskapets bildande år 1941 har kyrkoherde Arthur Adell fungerat såsom ordförande men aldrig sviktande nit och hänförelse för Sällskapets strävanden. En svår förlust led Sällskapet genom kyrkoherde Knut Peters bortgång i början av detta år. Alltsedan Sällskapets bildande hade han varit dess vice ordförande, och han var tillika intill 1947 dess skattmästare. Hans djupa och lärda förtrogenhet med tidegårdens material överträffades av ingen. Hans uppslagsrikedom och väfnasta trohet var för Sällskapet en tillgång, vars värde vi efter hans bortgång äro mera än någonsin medvetna om. Hans minne

förpliktar till fortsatt strävan. Må han vila från sitt arbete. Hans gärningar skola följa honom efter.

I styrelsen har sedan 1941 fungerat domkyrkosysslomannen Pehr Edwall, sekreterare, och domkyrkoorganisten Gotthard Arnér. Kantorn K. G. Gustafsson tillhörde styrelsen åren 1941—47, då han efterträddes av disponenten S.-H. Ohlsson, Sällskapets nuvarande skattmästare. Som suppleanter har fungerat t. f. kyrkoherden Evert Palmer, kyrkoadjunkten Lars Lindhagen och musikdirektören Inga Johnsson sedan 1941, musikdirektören Ruth Ericsson sedan 1946 och musikdirektören Eric Ericson sedan 1950.

Sällskapet har sökt verka för sina syften på skilda vägar. Dels har kurser och konferenser kring tidegården anordnats, dels har Sällskapet bedrivit viss litterär verksamhet.

Huvudpunkten i årsprogrammet har regelmässigt varit studiekonventet, i anslutning till LPS:s årsmöte, åren 1941—46 i Söderköping, 1947—48 i Halmstad, 1949 i Växjö, 1950 i Danderyd och 1951 i Tylösand. I detta hänseende har Sällskapet fullföljt traditionen från koralveckorna i Båstad under 1930-talet. Vid studiekonventen har tyngdpunkten utgjorts av den gregorianska sången och tidegudstjäns-terna, men också den polyfona kyrkosången har övats och klassisk och modern orgelmusik presenterats. Som föreläsare och instruktörer har under åren bl. a. medverkat — utöver styrelsens medlemmar — H. H. Ärkebiskopen Y. Brilioth, H. H. Biskopen J. Sandegren, prof. Hj. Lindroth, prof. W. Schmidt, doc. B. Strömberg, dr. F. Buchholz, prof. E. Lundberg, dr. E. Erics, director S. A. Rosenberg, sanginspektör M. Wøldike, mag. Finn Viderø samt musikdirektörerna J. Pontén, L. Svegelius och L. Edlund. Förutom de årliga studiekonventen har även

mindre fortbildningskurser och möten anordnats, såsom koralldagar i Växjö och Jönköping 1943. LPS tog även initiativet till den sedermera av Diakonistyrelsen anordnade konferensen kring gudstjänstlivets frågor i Växjö 1948.

Sällskapets litterära verksamhet har fördelats på trenne linjer. På Gleerups förlag har sålunda utgivits en urkundserie, innefattande en rad förnämliga publikationer, som tillika utgjort LPS:s årsskrifter, nämligen: A. Adell (utg.): *Musikhandskrifter från Högs och Bjuråkers kyrkor*. P. Edwall (utg.): *Liber cantus upsaliensis*. P. Edwall (utg.): *Liber cantus wexionensis*. B. Strömberg (utg.): *Missale lundense*. K. Peters (utg.): *Breviarium lincopense*, 1—2, — På samma förlag har vidare utgivits en serie småskrifter, nämligen K. Peters: *Tidegärd*, B. Giertz: *Vårt andaktsliv*, och O. Hartman: *Att bedja Guds Ord*. — Tidsskriften *Svenskt gudstjänstliv* är sedan 1950 LPS:s organ. — Slutligen bör antecknas, att utgivningsrätten till *Svensk tidegärd* m. fl. publikationer framdeles kommer att övergå till LPS, enligt vad av nuvarande rättsinnehavarna, fru Karin Peters och kyrkoherde Arthur Adell, anmäldes vid LPS:s årsmöte 1951.

LPS har sökt samverkan med KSV och Sveriges kyrkliga studiesförbund samt står i litterärt utbyte med Henry Bradshaw Society. I samverkan med KSV hölls 1946 en konferens på Duseborg, och de ovannämnda koralldagarna i Växjö och Jönköping anordnades i samverkan med KSV.

En högt skattad kontakt har LPS sedan 1946 haft med de nordiska grannländerna. De liturgiska strävandena i de olika nordiska länderna har förlöpt i självständiga men ändå märkligt likartade fåror. Tanken uppstod, att efter krigsårens isolering söka samla de nordiska systerkyrkornas tidegärdsgrupper till överläggning och samverkan. Till en början inbjödos representanter från den finska sanct Henricskretsen, den norska Ordo Crucis och det danska Theologisk Oratorium till ett konvent i Söderköping. Ur detta sammanträffande framväxte den Nordiska Nämnden för tidegärden, som sedan haft möten i Helsingør 1947, Halmstad 1948 och Trondheim 1949, varjämte en begränsad konferens ägde rum i Tylösand 1951 mellan svenska och danska representanter. Utan tvivel har detta internordiska samarbete varit till stort gagn förr tidegärdssträvandena. Glädjande har även varit, att Island sedermera intagit sin plats i nämnden samt att kontakt även upprättats med den lutherska kyrkan i Amerika och den liturgiska rörelsen inom Hollands reformerade kyrka.

LPS kan se tillbaka på tio rika arbetsår. Vad kommande dagar bära i sitt sköte är ännu fördolt. Men det är Sällskapets önskan och bön att i trohet mot Kyrkans Herre få arbeta vidare i sin gärning för gudstjänstlivets, kyrkosångens och tidegärdens förnyelse i vår Kyrka.

Växjö i augusti 1951.

Pehr Edwall.

K. G. BERGHOLTZ & Co

KLOCKGJUTERI

STOCKHOLM 3 TEL. 107 290

—
KYRKKLOCKOR

•
ELEKTRISKA

**RINGANLÄGGNINGAR
FÖR KYRKKLOCKOR**

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 23 12 60

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

A. Mårtenssons Orgelfabrik AB

Tel. 111 19

LUND

Tel. 111 19

ORGELBYGGEN för kyrkor, kapell och samlings-salar i
gediget utförande. Allt inom orgelbranschen tillverkas på

egna verkstäder av i yrket välskolad personal.

Orgelkompositioner av

DANIEL OLSON

DEN SIGNADE DAG, preludium, trio och fuga över ps. 424	3:—
GLÄD DIG DU KRISTI BRUD, fantasi över koralen 51	2:25
HÄRLIG ÄR JORDEN, koralfantasi	3:50
TOCCATA OCH VARIATIONER över koralen Kärleken av höjden.	4:25
TVÅ KORALFANTASIER: Du bar Ditt kors. Det är en ros utsprungnen	2:50
VAR HÄLSAD SKÖNA MORGONSTUND, koralfantasi	2:50

I bok- och musikhandeln

från

CARL GEHRMANS MUSIKFÖRLAG, Stockholm

Ny upplaga just utkommen

ALTARVÅRD

av *Sven-Åke Rosenberg* och *Lisa Johanson*

Anvisningar om bl. a. vilka färger på textilier och blommor som är lämpade för de olika kyrkliga högtiderna, hur blommor och andra altarprydnader bör placeras osv.

”Ordet outhärlig är en smula nött. Men det kan med verkligt berättigande användas om denna skrift med adress till präster, kyrkoväktare och kyrkovärdar.”

Sven Danell i Vår Kyrka

2:—

CWK GLEERUP, LUND